

ХРОНІКА ТА ІНФОРМАЦІЯ

До 90-річчя від дня народження Віталія Михайловича Кулаковського

Кожному відведено своє місце в історії...

Відомо, що літературний твір дає змогу читачеві дізнатися не лише про явища, зображені митцем, а й про нього зокрема. Моє “знайомство” з В. Кулаковським відбулося завдяки повісті “Золота галера” і стало, по суті, стартом для подальшої дослідницької роботи, присвяченої цій багатогранній особистості.

Віталій Кулаковський (29.01.1924–21.12.1990) розпочинає свою професійну діяльність учителем, але згодом реалізує себе як науковий діяч, у доробку якого десятки статей та кілька навчально-методичних посібників з історії. В епіцентрі його дослідницьких інтересів – українська минувшина XVIII ст., переважно події гайдамацького руху і – вужче – Коліївщина (“Народ про гайдамацький рух” (1967), “Визначна подія в історії українського народу” (1968), “Полум’я гніву народного” (1968)). Загалом тематика праць ученого доволі різноманітна й охоплює широкі часові межі: від античної доби до сучасності.

Чи не найвагоміша заслуга В. Кулаковського-науковця в історико-краєзнавчій царині. Із 1969 по 1984 рр. він очолював редакцію “Історії міст і сіл УРСР” Української Радянської Енциклопедії, готуючи водночас для згаданого видання нариси про населені пункти Київщини, зокрема Макарівського району. Із цим регіоном у дослідника пов’язано чимало особистих спогадів: із дитинства, юності, періоду вчителювання, тому Макарівщина – земля дідів і прадідів – постійно була об’єктом його уваги. Тут відчутна патріотично-просвітницька стратегія В. Кулаковського, оскільки, як педагог за фахом, він чітко усвідомлює: становлення особистості українця неможливе без апелювання до історії рідного краю та славетних предків.

Подібний підтекст характерний і для інших робіт діяча. Добре обізнаний з архівними матеріалами, він намагається осмислити драматичні долі видатних українців і заповнити в такий спосіб деякі прогалини в історико-біографічній галузі. Йдеться про студії, присвячені провідникові національно-визвольних повстань Северинові Наливайку (“До 375-річчя селянсько-козацького повстання під керівництвом Северина Наливайка”^{*} (1969)) та письменнику, паломникові й мандрівнику Василеві Григоровичу-Барському (“Василь Григорович-Барський і його записки: до 270-річчя від дня народження” (1971)).

Доволі цікавими є літературно-критичні напрацювання, у яких переважно репрезентовано твори Володимира Малика (“Вірність історичній правді” (1969), “Чорний вершник” (1977), “Одісея Арсена Звенигори” (1987)). Так, після виходу другої частини тетралогії “Таємний посол” В. Кулаковський одним із перших відгукнувся на цю подію, вказуючи на високу майстерність автора у трансформації історичної правди в художню. Крім того, романний образ запорізького кошового Івана Сірка, очевидно, настільки захоплює критика, що згодом у його доробку з’являється власна версія художнього портрета козацького ватажка.

Як письменник В. Кулаковський заявляє про себе в 60-х роках ХХ століття, у часи чергового національного піднесення в Україні. Його творчий доробок складають історичні повісті (“Хай славиться Русь” (1965), “Золота галера” (1989), і написані у співавторстві з П. Сиченком “Ой гук, мати, гук” (1972), “Ріки виходять з берегів” (1985)) та романи (“Северин Наливайко” (1978), “Максим Кривоніс” (1983), “Мартин Пушкар” (1987), “Дике поле” (1988), “Іван Сірко” (1990), “Володимир Мономах” (1992), “Тарас Трясило” (1995)), які охоплюють широкий діапазон подій: від періоду княжої Русі до Коліївщини. Наразі дослідники виявляють зацікавлення до літературної спадщини прозаїка, адже вона дає широке поле для роздумів над процесами минулого України та їх роллю в сучасному житті.

Для мене важливим кроком до розуміння світогляду В. Кулаковського стала зустріч із його донькою, Ларисою Віталіївною. Вона з радістю розповіла про свою родину, показала світлини з сімейного архіву, а на згадку подарувала одну з батькових книг – роман “Володимир Мономах”. Сподіваюся, читачам будуть цікаві фрагменти цієї розмови і, можливо, декому допоможуть глибше зрозуміти чи навіть відкрити для себе ще одну особистість.

^{*} Див.: http://www.uknol.info/uk/Records/Do_375-richchja_seljansko-kozack.html

— *Ларисо Віталіївно, розкажіть, будь ласка, про період становлення Віталія Михайловича як педагога, науковця й письменника.*

— Батька мені завжди приємно згадувати... Дитячі роки він провів у селі Мостище Макарівського району Київської області. Мій дід Михайло був освіченою людиною, працював землеміром, а бабуся Ярина опікувалася родиною. У сім'ї, крім мого тата, було ще двоє дітей: старший брат Борис і молодша сестра Женев'єва. Хлопці мріяли про вчительську професію. Борис закінчив історичний факультет Житомирського педагогічного інституту, спершу працював на Житомирщині, пізніше став директором дитячого будинку в селі Мостище. А тато, отримавши атестат Ясногородської середньої школи, у 1941 році змушений був їхати до Німеччини, згодом до Бельгії працювати відбійником на шахті, тому реалізувати свою дитячу мрію зміг уже тільки після повернення в Україну. В 1949 році він закінчив історичний факультет Київського педагогічного інституту. Працював учителем у Ясногородській середній школі, заступником директора школи, директором школи. Згодом батько навчався в аспірантурі Київського університету імені Т. Г. Шевченка, а після успішного захисту кандидатської дисертації 1967 року присвятив себе науковій сфері. Друкувався у періодичних виданнях: "Архіви України", "Вітчизна", "Український історичний журнал". Водночас писав історичні повісті й романи.

— *Що, на Вашу думку, викликало у Віталія Михайловича потяг до історичної науки та художньої літератури? Можливо, він мав козацьке коріння чи це сталося завдяки впливу когось із рідних або друзів?*

— Я ніколи не ставила йому це запитання. Та, на мій погляд, наука і творчість – нероздільні. Наука – це, певним чином, річ творча, а творчість зі свого боку повинна мати наукове підґрунтя. Історична проза не може існувати без фактичних матеріалів. Думаю, це захоплення з'явилося в тата ще в дитячі роки. Приміром, недалеко від хати його батьків простягався ліс із Гайдамацьким ярмом, а кругом – чудові ірпінські краєвиди, оповиті спогадами про героїчне минуле. Навіть така, здавалося б, дрібниця могла викликати появу інтересу до історії рідного краю. Крім того, я пам'ятаю, як батько завжди тепло й шанобливо згадував своїх учителів Ясногородської десятирічки, особливо Костянтина Голобудського та Леоніда Петрушевського, котрі своїми уроками вміли прищеплювати учням любов до історії, літератури, а найбільше – до своєї землі. Звичайно, татове захоплення підтримував і старший брат Борис. Згодом вони обоє друкували свої перші замітки в місцевій газеті.

У помешканні батькової родини була невелика бібліотека (на жаль, не збереглася після переїзду сім'ї 1939 р.). Та пізніше в тата з'явилася власна бібліотека, яку він поповнював усе подальше життя. Батько жив історією України і водночас кохався в художній літературі, добре її знав, відтак, ці дві сфери були для нього нероздільні.

А стосовно козацького коріння, то Кулаковські його не мали. Вони й без того були гідними людьми, і тато ніколи не намагався шукати серед своїх предків таких, які б додали честі чи популярності йому як науковцеві чи письменникові. Він досить шанобливо ставився до свого роду і вважав, що кожен має утверджувати своє ім'я самостійно: добрими справами, здобутками в науці, мистецтві чи іншій галузі, адже кожному відведено своє місце в історії. А ще в батька завжди був присутній дух свободи, нестримна жага до самовизначення. При всій своїй скромності, толерантності та поміркованості він завжди мав чітку життєву позицію, не любив підлабузництва та нещирості.

— *До якого історичного періоду Віталій Михайлович виявляв найбільше зацікавлення?*

— Батько любив історію загалом, хоча, звичайно, певні періоди були для нього більш цікаві. Серед них, скажімо, період Козаччини, Коліївщина. Наприклад, тема його кандидатської дисертації має таке формулювання: "Визвольна боротьба народних мас Правобережної України проти соціального і національного гніту в першій половині XVIII ст."

— *Із ким співпрацював Віталій Михайлович у літературній сфері?*

— Із Петром Сиченком (троюрідним братом). Із ним тато здружився у старших класах (він закінчив семирічку в селі Мостище, а потім навчався в селі Ясногородка). Після війни їхні стосунки стали більш тісними не тільки через родинні зв'язки, а й завдяки спільній творчій роботі – обидва захоплювалися літературою. Петро Панасович закінчив філологічний факультет Державного педагогічного інституту імені М. Горького, працював у школі, писав для дітей і дорослих як поетичні твори, так і прозові. Спільно брати написали дві повісті: "Ой гук, мати, гук" (1972) і "Ріки виходять з берегів" (1985). Ці книги відтворюють дух минувшини, насичені фактами з життя поліщуків за часів Коліївщини.

У дитинстві батько заприятелював і з двоюрідним братом Петра Панасовича – Володимиром Сиченком (літературний псевдонім – Володимир Малик), який жив у сусідньому селі Новосілки. А пізніше брати Сиченки неодноразово приїздили до нас у гості, любили поговорити на різні теми, зокрема й ті, що стосувалися їхньої основної роботи та водночас улюбленої справи – педагогічно-науково-творчої.

Доволі теплі взаємини поєднували батька ще з одним його земляком із сусіднього села Бишева – Миколою Олійником, автором творів про Лесю Українку (“Дочка Прометея”). Він був для мого тата і старшим товаришем, і колегою, і чи не найбільшим авторитетом.

— *Ларисо Віталіївно, скажіть, будь ласка, чи були у Вашого батька, окрім захоплення історією і художньою літературою, інші вподобання?*

— Справді, тато багато часу проводив або з книгою в руках, або за друкарською машинкою. Однозначно, що історія й художня література були пріоритетними в його професійній діяльності, він годинами міг розповідати цікаві факти, адже багато працював із першоджерелами в архівах. До речі, у дитинстві вони викликали в мене не зовсім приємні відчуття, тому що тато часто йшов туди після роботи, у вихідні, а мені хотілося цей час проводити з ним. Крім того, нерідко під час екскурсійних поїздок до того чи іншого міста він ще й устигав відвідати місцеві бібліотеки.

Водночас батько любив сімейний відпочинок, мандрівки: він зазвичай пропонував маршрути майбутніх подорожей, а ми з мамою підтримували його ідеї. Також охоче міг гуляти (сам, зі мною чи з мамою) вулицями Києва, відвідувати книжкові магазини, музеї, собори, різні виставки. Ще тато був шанувальником творчих вечорів, театру. Своєрідною традицією для нього були відвідини заходів, присвячених Тарасові Шевченку.

— *У багатьох своїх творах Віталій Михайлович опоетизував постать української жінки. Із чим це пов'язано?*

— На мою думку, ставлення до жінки формується з дитинства в родині. Це насамперед повага до мами. Батько цього ніколи не приховував і з великою любов'ю та ніжністю ставився до своєї матері, болісно переживав її втрату. Він був уважним та люблячим чоловіком і батьком, а ми з мамою (Марією Іванівною) завжди відчували впевненість та захищеність, його постійну турботу. З іншого боку, саме вона завжди була найбільш вдячним слухачем, найближчим співрозмовником, а загалом, тим надійним тилом, який давав батькові змогу займатись улюбленою справою. Мама підтримувала його завжди й у всьому. Зрештою, у них було чимало спільного, оскільки вони тривалий час працювали в одній школі, мали спільні інтереси та друзів. Усі ці моменти сприяли аурі домашнього затишку та родинного благополуччя.

Так склалося, що татові частіше доводилося працювати в жіночому товаристві. Мені запам'яталось, як одна з його колегинь назвала його делікатною людиною. Слово “делікатність” зараз уживають рідко, але для мене воно надзвичайно позитивне й багатогранне: це насамперед порядність і коректність, увага і ввічливість, щирість у взаєминах. На жаль, такі риси останнім часом усе більше втрачають популярність.

— *Скажіть, будь ласка, чи вплинула батькова діяльність на Ваш професійний вибір?*

— Вочевидь, що так. Звичайно ж, у дитинстві були якісь уподобання, мрії, але всі вони були об'єднані тягою до мандрів. Мріялося про журналістику, геологію, хотілося бути перекладачем. Однозначно, це було пов'язано з батьковою діяльністю: у цей час він друкувався у пресі, вийшли перші його книги, він добре володів німецькою та французькою мовами. Мені подобалася його творча робота, яка нічим та ніким не регламентувалася, яка давала простір для роздумів та пошуків.

Батьки не націлювали мене вступати на історичний факультет. Але ж я росла в такій собі “історичній” атмосфері, серед книг, тому мій вибір відбувся якимось природно. Закінчивши історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, я отримала фах археолога, працюю в Інституті археології НАНУ, як і батько, захистила кандидатську дисертацію. З великим задоволенням досліджую найдавніший період в історії людства – палеоліт. Тож дитячі мрії здійснилися: моє життя пов'язане з мандрівками, а знання іноземних мов (за другою спеціальністю) є великою підмогою в роботі.

Родинні вподобання значною мірою вплинули і на професійний вибір мого сина, Ігоря Солдатенка. Вже за сімейною традицією він закінчив історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. І хоча син не став істориком, але здобуті знання знадобилися в його теперішній діяльності. В Ігоря сформувався об'єктивний погляд на минуле і сучасне, тому досить часто саме його думка є для мене пріоритетною.

— *Ларисо Віталіївно, чи відомо Вам про батькові нереалізовані плани?*

— Звісно, залишилися рукописи, окремі замальовки. Останній батьків роман “Тарас Трясило” опубліковано в журналі “Київ”, тому я б хотіла видати цей твір у книжковому варіанті, а деякі роботи перевидати, адже так приємно, що татові книги сьогодні читають, а це значить, що й пам'ять про нього живе.

Людмила Ющенко